

دانشگاه باقر العلوم
(غیر دولتی - غیر انتفاعی)

دانشکده: علوم سیاسی، تاریخ و علوم اجتماعی

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته: فلسفه علوم اجتماعی

عنوان:

بررسی مبانی معرفتی نظریه تغییر فرهنگی از منظر

علامه طباطبایی (ره) با تأکید بر تفسیر المیزان

استاد راهنما:

دکتر قاسم ابراهیمی پور

استاد مشاور:

دکتر حسین سوزنچی

نگارش:

مرضیه فخری

زمستان 1394

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه باقر العلوم علیه السلام می باشد

دانشگاه باقر العلوم

تقدیم به:

ساحت مقدس صاحب الامر

علامه گرانقدر

و

پدر و مادر مهربانم

تقدیر و تشکر:

تقدیر ویژه از استاد گرامی، دکتر ابراهیمی پور که در تدوین این پایان نامه پدران و فراتر از یک استاد راهنما برای من زحمت کشیدند.

چکیده:

فرهنگ قوام هر جامعه‌ای است و پویایی فرهنگ منجر به انسجام و استحکام آن جامعه خواهد شد. تغییرات فرهنگی نیز از این رو اهمیت دارد که بر اجزای دیگر جامعه مانند اقتصاد، اجتماع و سیاست نیز تأثیر خواهد گذاشت در این تحقیق نیز ابتدا فرهنگ و عناصر آن و سپس تغییر فرهنگی از زوایای مختلف همچون سطوح تغییر، عوامل تغییر و نظریه‌های تغییر که عمدتاً به نقش محیط که می‌تواند جغرافیایی یا اقتصادی و یا تکنولوژیکی باشد، در تغییر فرهنگی تأکید داشتند مورد بررسی قرار می‌گیرد و در فصل بعدی مبانی معرفتی علامه و ظرفیت‌های این مبانی مانند ابعاد روحانی و طبیعی انسان و نیازهای منشا گرفته از این ابعاد و انواع انسان‌ها، برای تدوین نظریه تغییر فرهنگی بررسی و در فصل چهارم با توجه به این ظرفیت‌ها سعی شده است که نظریه تغییر فرهنگی از منظر علامه تبیین گردد از منظر علامه طباطبایی سه نوع فرهنگ مبتنی بر غریزه، فرهنگ مبتنی بر قرارداد و فرهنگ عادلانه یا متعالی را به ارمغان می‌آورد. این فرهنگ‌ها که شامل عقاید، ارزش‌ها، هنجارها، سنت‌ها، آداب و رسوم، رفتارها و نمادها می‌شوند؛ تحت تأثیر محیط جغرافیایی و اجتماعی، از ماهیت متفاوتی برخوردار خواهند بود و به میزان مطابقت با فطرت و وجود کنترل‌های رسمی و غیر رسمی و نظارت اجتماعی از پایداری و ثبات برخوردار می‌باشند. فرهنگ تحت تأثیر عواملی همچون نخبگان، قدرت، اهداف کلان جامعه، تضاد، وجود گروه‌های ناهمنوا، ارتباط با سایر فرهنگ‌ها، تحولات علم، تکنولوژی و اختراعات و تبلیغات؛ به صورت تدریجی، دچار تغییر و تحول تکاملی یا انحطاطی می‌شود.

کلید واژه‌ها: فرهنگ، تغییر فرهنگی، انواع فرهنگ، فطرت.

فهرست مطالب

چکیده.....و

فصل اول: کلیات و مفاهیم

2.....	کلیات
2.....	1.1. بیان مسأله
4.....	2.1. اهمیت و فایده تحقیق
4.....	3.1. سابقه تحقیق
7.....	4.1. اهداف تحقیق
7.....	5.1. سؤالات تحقیق
7.....	6.1. روش تحقیق
8.....	مفاهیم
8.....	7.1. فرهنگ
8.....	8.1. سبک زندگی
10.....	9.1. تغییر فرهنگی و تغییر اجتماعی

فصل دوم: ادبیات موضوع

Error! Bookmark not defined.....	1.2. مقدمه
Error! Bookmark not defined.....	2.2. فرهنگ
Error! Bookmark not defined.....	3.2. ابعاد فرهنگ
Error! Bookmark not defined.....	4.2. تداوم فرهنگی
Error! Bookmark not defined.....	5.2. تغییر فرهنگی
Error! Bookmark not defined.....	1.5.2. سطوح فرهنگ
Error! Bookmark not defined.....	2.5.2. تغییرات فرهنگی زودگذر
Error! Bookmark not defined.....	6.2. نظریه‌های تغییر فرهنگی
Error! Bookmark not defined.....	1.6.2. رونالد اینگلهارت
Error! Bookmark not defined.....	1.1.6.2. جابه‌جایی ارزش‌ها و تغییر فرهنگی
Error! Bookmark not defined.....	2.1.6.2. تغییر ساختاری و تغییر فرهنگی

- 3_1_6_2. تدریجی بودن تغییر فرهنگی..... Error! Bookmark not defined.
- 2_6_2. لسلای وایت..... Error! Bookmark not defined.
- 1_2_6_2. نیاز، انرژی و تغییر فرهنگی..... Error! Bookmark not defined.
- 2_2_6_2. فناوری و تغییر فرهنگی..... Error! Bookmark not defined.
- 3_2_6_2. اجبار و تغییر فرهنگی..... Error! Bookmark not defined.
- 3_6_2. جولیان استوارد..... Error! Bookmark not defined.
- 1_3_6_2. بوم‌شناسی فرهنگی، انطباق با محیط و تغییر فرهنگی..... Error! Bookmark not defined.
- 4_6_2. سالیترز و سرویس..... Error! Bookmark not defined.
- 1_4_6_2. تکامل عام و خاص..... Error! Bookmark not defined.
- 5_6_2. وبلن..... Error! Bookmark not defined.
- 1_5_6_2. تکنولوژی، اقتصاد و تغییر فرهنگی..... Error! Bookmark not defined.
- 6_6_2. آگیورن..... Error! Bookmark not defined.
- 1_6_6_2. عوامل تکامل فرهنگی؛ اختراع تکنولوژیکی مهم‌ترین عامل تکامل..... Error! Bookmark not defined.
- 7_6_2. دورنوند و اسمیت..... Error! Bookmark not defined.
- 1_7_6_2. فرهنگ پذیری و تغییر فرهنگی..... Error! Bookmark not defined.
- 7_2. عوامل تغییر..... Error! Bookmark not defined.
- 1_7_2. نیازهای جدید..... Error! Bookmark not defined.
- 2_7_2. محیط طبیعی..... Error! Bookmark not defined.
- 3_7_2. دولت و قدرت..... Error! Bookmark not defined.
- 4_7_2. دین..... Error! Bookmark not defined.
- 5_7_2. آموزش..... Error! Bookmark not defined.
- 6_7_2. تغییر جمعیت..... Error! Bookmark not defined.
- 7_7_2. نوآوری‌ها..... Error! Bookmark not defined.
- 8_7_2. دگرگونی‌های اجتماعی و ساختاری..... Error! Bookmark not defined.
- 1_8_7_2. تحولات سیاسی..... Error! Bookmark not defined.
- 9_7_2. پاره فرهنگ‌های جذب نشده..... Error! Bookmark not defined.
- 10_7_2. ارتباطات میان فرهنگی..... Error! Bookmark not defined.
- 11_7_2. تضادهای اجتماعی..... Error! Bookmark not defined.
- 8_2. کارگزاران تغییر..... Error! Bookmark not defined.
- 9_2. مکانیزم تغییر..... Error! Bookmark not defined.

فصل سوم: ادبیات مبانی معرفتی نظریه

تغییر فرهنگی علامه طباطبائی

- 1_3. مقدمه..... Error! Bookmark not defined.

2.3. میان‌هستی‌شناسی..... Error! Bookmark not defined.

3.3. میان‌انسان‌شناسی..... Error! Bookmark not defined.

1.3.3. ویژگی‌های مشترک انسانی..... Error! Bookmark not defined.

1.1.3.3. فطرت انسانی..... Error! Bookmark not defined.

2.1.3.3. نیاز مشترک..... Error! Bookmark not defined.

3.1.3.3. قوای نفس..... Error! Bookmark not defined.

4.1.3.3. غایت‌گرایی انسان (کمال‌طلبی)..... Error! Bookmark not defined.

5.1.3.3. راحت‌طلبی..... Error! Bookmark not defined.

6.1.3.3. خوپذیری..... Error! Bookmark not defined.

7.1.3.3. جسمانی‌الحدوث و روحانی‌البقاء..... Error! Bookmark not defined.

8.1.3.3. فرد و جامعه..... Error! Bookmark not defined.

9.1.3.3. آزادی و اختیار انسان..... Error! Bookmark not defined.

10.1.3.3. جبر و مسئولیت اجتماعی..... Error! Bookmark not defined.

11.1.3.3. ارادی بودن افعال انسان..... Error! Bookmark not defined.

2.3.3. انواع انسان..... Error! Bookmark not defined.

4.3. میان‌معرفت‌شناسی و روش‌شناختی..... Error! Bookmark not defined.

فصل چهارم: تغییرات فرهنگی از منظر علامه

1.4. مقدمه..... Error! Bookmark not defined.

2.4. فرهنگ..... Error! Bookmark not defined.

1.2.4. عقاید و باورهای اجتماعی..... Error! Bookmark not defined.

2.2.4. هنجارهای اجتماعی..... Error! Bookmark not defined.

3.2.4. سنت‌های اجتماعی..... Error! Bookmark not defined.

4.2.4. آداب و رسوم اجتماعی..... Error! Bookmark not defined.

5.2.4. رفتار و عمل..... Error! Bookmark not defined.

6.2.4. تعریف فرهنگ از نظر علامه..... Error! Bookmark not defined.

3.4. نسبت فرهنگ..... Error! Bookmark not defined.

1.3.4. اعتباریات و اهداف جامعه..... Error! Bookmark not defined.

2.3.4. اعتباریات و محیط..... Error! Bookmark not defined.

4.4. انواع فرهنگ..... Error! Bookmark not defined.

1.4.4. فرهنگ مبتنی بر غریزه..... Error! Bookmark not defined.

2.4.4. فرهنگ مبتنی بر عقلانیت ابزاری..... Error! Bookmark not defined.

3.4.4. فرهنگ مبتنی بر فطرت (فرهنگ عقلانی)..... Error! Bookmark not defined.

5.4. امکان مقایسه فرهنگ‌ها..... Error! Bookmark not defined.

6.4. پایداری و تداوم فرهنگ..... Error! Bookmark not defined.

1.6.4. هنجارهای فطری..... Error! Bookmark not defined.

2.6.4. کنترل رسمی..... Error! Bookmark not defined.

3_6_4. کنترل غیررسمی..... Error! Bookmark not defined.

4_6_4. نظارت اجتماعی..... Error! Bookmark not defined.

7_4. تغییر فرهنگی..... Error! Bookmark not defined.

1_7_4. ویژگی های تغییر فرهنگی..... Error! Bookmark not defined.

2_7_4. تعریف تغییر فرهنگی..... Error! Bookmark not defined.

8_4. عوامل تغییر..... Error! Bookmark not defined.

1_8_4. نخبگان..... Error! Bookmark not defined.

2_8_4. عالمان دینی..... Error! Bookmark not defined.

3_8_4. مصلحان اجتماعی..... Error! Bookmark not defined.

4_8_4. قدرت..... Error! Bookmark not defined.

5_8_4. آرمان جامعه و تغییرات فرهنگی..... Error! Bookmark not defined.

6_8_4. تضاد..... Error! Bookmark not defined.

7_8_4. نا همنوایی و تغییرات فرهنگی..... Error! Bookmark not defined.

8_8_4. ارتباطات میان فرهنگی..... Error! Bookmark not defined.

9_8_4. تقلید و سرایت..... Error! Bookmark not defined.

10_8_4. علم و تغییرات فرهنگی..... Error! Bookmark not defined.

11_8_4. تبلیغات..... Error! Bookmark not defined.

9_4. انواع تغییر..... Error! Bookmark not defined.

1_9_4. تکاملی و انحطاطی..... Error! Bookmark not defined.

فاتمه: نتیجه گیری

منابع و مأخذ

کتاب فارسی..... Error! Bookmark not defined.

مقالات فارسی..... Error! Bookmark not defined.

Abstract..... Error! Bookmark not defined.

فصل اول:

کلیات و مفاهیم

کلیات

1-1. بیان مسأله

تغییرات و دگرگونی اجتماعی همواره جزئی از زندگی اجتماعی بشر از ابتدا تاکنون بوده است و تمام جوامع چه به صورت ناگهانی و چه به صورت آرام و نامحسوس همواره تغییراتی را که کم و بیش با گذشته‌اش هماهنگی داشته را به خود می‌بیند. تغییر یکی از بدیهی‌ترین خصوصیات جامعه است و بدین لحاظ مباحث جامعه‌شناسی از همان ابتدا با توجیه و تفسیر تغییرات اجتماعی همراه بوده است.

در میان دانشمندان اسلامی، فارابی در قرن سوم هجری (قرن 9 میلادی) در پی تأسیس و تدوین علمی جدید که در کتاب *تحصیل السعاده* از آن با عنوان *علم الانسان* نام می‌برد به بررسی انواع جوامع و چگونگی دگرگونی و تحول آن‌ها می‌پردازد. پس از او ابن خلدون (732-808 ق) در کتاب معروف «العبر» تحت عنوان *علم عمران* به بررسی تکوین جوامع پرداخته است و اینکه چگونه یک جامعه قبیله‌ای تغییر می‌کند و به یک جامعه شهری تبدیل می‌شود. علاوه بر فارابی و ابن خلدون که نماینده جریان فلسفی و کلامی بودند اندیشمندان متعددی از میان فقها، عرفا، مفسرین، مورخین، محدثین و سیاست‌نامه نویسان نیز به تبیین و تفسیر تغییرات پرداخته‌اند.

در غرب نیز از قرن 19 و 20 به بعد این بحث مورد توجه جدی اندیشمندان قرار گرفت. کنت بنیان‌گذار علم جامعه‌شناسی، در قرن 19 با تقسیم جوامع به ایستا و پویا به این مسأله توجه نمود. پس از او مارکس، اسپنسر، دورکیم، زیمل، پارتو و اندیشمندان بسیاری تغییرات اجتماعی را مورد توجه قرار دادند.

در قرن 20، با شکل‌گیری چرخش فرهنگی و پررنگ شدن مسأله فرهنگ، مفهومی که در متداول‌ترین تعریف به مجموعه‌ای از عقاید، ارزش‌ها، هنجارها و نماد تعریف می‌شود؛

چیزی که رخ داد افول جامعه‌شناسی و شکوفایی مطالعات فرهنگی بود. در دهه‌های 1940 و 1950 به فرهنگ به دید یک عامل الزامی در درک جوامع، تجزیه و تحلیل تفاوت‌های میان آن‌ها و تبیین توسعه اقتصادی و سیاسی نگریسته می‌شود.

فرهنگ بخشی از معرفت است که در ذهنیت مشترک افراد و یا در جامعه و یا در زیست جهان افراد وارد شده است^۱ فرهنگ که هویتی معرفتی و جمعی دارد دارای ابعاد و سطوح مختلفی است و به عبارت دیگر، مجموعه معرفت‌های مختلفی در درون یک فرهنگ وجود دارد. نمادها و نشانه‌ها، هنجارها و ارزش‌ها، باورها و اعتقادهای بنیادین که به صورت زبان، آداب و عادات، حقوق و مقررات، ادبیات، اساطیر، علوم، معارف، فلسفه‌ها و ادیان مختلف بروز و ظهور پیدا می‌کنند هر یک در بخش یا سطحی از فرهنگ واقع می‌شوند.^۲

هر فرهنگ دارای کارکردهایی است، از جمله دادن هویت فرهنگی خاص به اعضایش، حفظ و بقای جامعه و ایجاد همبستگی و انسجام اجتماعی و فرهنگ با تعدیل و اصلاح و تغییر خود سعی در حفظ کارکردهایش دارد. لذا یکی از ویژگی‌های مهم فرهنگ تغییر آن در جهت رفع نیازهای افراد جامعه است و در واقع دگرگونی فرهنگی فرایندی است که بدان وسیله اجزای مختلف یک فرهنگ باگذشت زمان تغییر، تطبیق و تعدیل می‌پذیرند.

در پی اهمیت یافتن مطالعات فرهنگی؛ فرهنگ هم از سوی مطالعات فرهنگی و هم از سوی جامعه‌شناسان مورد توجه قرار گرفت و نظریات مختلفی در زمینه تغییرات فرهنگی و چگونگی آن مطرح شد. در همین راستا متفکرین در پی تحلیل دگرگونی اجتماعی و فرهنگی برآمدند و هرکدام بر جنبه‌ای از این موضوع تأکید دارند گروهی از اندیشمندان بیشتر به عوامل تغییر پرداخته‌اند و به نقش کنشگران به ویژه نسل‌های جوان تأکید داشتند که نظریه‌پردازان حوزه جامعه‌شناسی نسلی مانند اینگلهارت در این گروه قرار دارند. برخی از انسان‌شناسان نیز با رویکرد تکاملی و یا اشاعه و فرهنگ پذیری به بررسی تغییرات فرهنگی پرداخته‌اند؛ که

1- حمید پارسانیا، روش‌شناسی انتقادی حکمت صدرایی، قم: کتاب فردا، 1389، ص 41

2- همان، ص 43

اغلب آن‌ها بر تأثیرات تغییرات تکنولوژیکی و اقتصادی بر تغییرات فرهنگی تأکید و نیز تطابق با محیط را عامل اساسی برای تغییرات فرهنگی محسوب می‌کنند.

ما در این پژوهش بر آنیم که این مسأله را از منظر علامه طباطبایی به عنوان مفسری که در دستگاه فلسفی صدرایی می‌اندیشد و با پذیرش حس، عقل و شهود به‌عنوان منابع معرفتی و پذیرش اعتباریات، افق و ظرفیت‌های نوینی را در این خصوص گشوده، بررسی کنیم؛ و ابعاد و ویژگی‌های دگرگونی فرهنگی مانند مکانیزم و عوامل دگرگونی و همچنین مبانی انسان‌شناختی، معرفت‌شناختی و هستی‌شناختی نظریه آن را از منظر علامه روشن سازیم.

2-1. اهمیت و فایده تحقیق

فرهنگ شکل‌دهنده به محیط و زمینه تحولات اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و حتی تکنولوژیکی است. تغییرات فرهنگی بر روی روند تحولات اقتصادی و اجتماعی و سیاسی تأثیر بسزایی دارد و از طرف دیگر نیز اگر بخواهیم توسعه و پیشرفتی در زمینه‌های اجتماعی و اقتصادی و سیاسی داشته باشیم باید ابتدا فرهنگ مناسب با این تحول را داشته باشیم؛ و برای رسیدن به این مهم دانستن چگونگی روند تغییرات فرهنگی و زمینه‌ها و علل این تغییرات ضروری است؛ که در این زمینه نظریه‌های مختلفی داده شده است که هر کدام تحلیلی از این موضوع ارائه داده‌اند؛ و در این بین نظریه‌ای که بتواند مسأله تغییرات فرهنگی را بر اساس مبنایی اسلامی و متفاوت از نظریات مطرح شده غربی تحلیل کند، می‌تواند رویکردی جدید را برای تحلیل مسائل فرهنگی ایران فراهم کند. نظریه‌های موجود از یک سو برای فهم و تبیین تغییرات فرهنگی جوامع مسلمان ناکارآمد بوده و از سوی دیگر می‌تواند بر تغییرات فرهنگی اثر گذاشته و به آن جهت بدهد. از این رو حرکت به سمت تدوین یک نظریه بومی ضروری می‌نماید.

3-1. سابقه تحقیق

الف) آثاری که به بررسی تغییرات فرهنگی و اجتماعی پرداخته‌اند:

1) برخی آثار با رویکردی بومی به تبیین تغییرات، اعم از تغییرات اجتماعی، فرهنگی و سیاسی پرداخته‌اند. مثل تبیین شهید مطهری از انقلاب ایران در کتاب پیرامون انقلاب اسلامی و تبیین استاد پارسانیا از انقلاب ایران در کتاب حدیث پیمان. آثاری از این دست که انقلاب را به عنوان یکی از مصادیق تغییر مورد بررسی قرار می‌دهند؛ هر چند تحت تأثیر اندیشه‌های علامه طباطبایی قرار دارند اما به تدوین نظریه از منظر ایشان پرداخته‌اند.

2) برخی مقالات نیز به‌عنوان مبنایی برای تحقیق حاضر باشند. مقاله علامه طباطبایی و بنیادهای هستی‌شناختی فرهنگ نوشته سید حسین شرف‌الدین، این اثر به بررسی خود فرهنگ در اندیشه علامه می‌پردازد و بر اساس مبانی هستی‌شناختی علامه و با استفاده از مفاهیمی مانند فطرت به بررسی خاستگاه فرهنگ از نظر ایشان است. این اثر با توجه به این‌که تنها به بررسی خود فرهنگ می‌پردازد تغییر فرهنگی را مورد بررسی قرار نداده است. مقاله دیگری با عنوان صورت‌بندی نظریه فرهنگ صدرایی نوشته سعید خورشیدی نیز با توجه به مباحث حکمت صدرایی (از جمله حرکت جوهری، دوبعدی بودن انسان) به صورت بندی نظریه فرهنگی پرداخته است. نظریه‌ای که شامل نحوه شکل‌گیری فرهنگ، خاستگاه و علل شکل‌گیری، انحطاط و تحول فرهنگ می‌باشد. لذا می‌تواند در تبیین نظریه تغییر فرهنگی در اندیشه علامه به عنوان فیلسوفی صدرایی کمک کند.

3) برخی از منابع نظریه‌های موجود را به‌عنوان چارچوب نظری برای تبیین تغییرات به کار گرفته‌اند مثل دگرگونی اجتماعی با تأکید بر جامعه افغانستان و تحقیقاتی مانند، وضعیت پیوستاری تغییرات فرهنگی در ایران - اصغر خانقاه و تقی آزاد ارمکی و ارزش‌های فرهنگی - ارزشی و نوع تغییرات اجتماعی - تقی آزاد ارمکی که در این تحقیقات تبیین چگونگی و ویژگی‌های تغییرات فرهنگی در ایران با استفاده از نظریه‌های موجود در مورد تغییرات فرهنگی پرداخته‌اند. در تحقیق اول سعی شده است که با استفاده از رویکرد تضادی و توافقی به تبیین تغییرات فرهنگی ایران بپردازد؛ و در تحقیق دوم نیز بر اساس نظریه تغییر ارزشی

اینگلهارت تغییرات ارزشی ایرانیان تبیین شده است؛ که در هیچ کدام از این کارها به دنبال ارائه نظریه‌ای در خصوص تغییر فرهنگی نبوده‌اند.

4) دگرگونی اجتماعی از منظر علامه طباطبایی، صادق گلستانی: در این اثر ایشان با رویکردی انتقادی به مقایسه نظریه‌های غربی و آرا علامه در تبیین دگرگونی اجتماعی پرداخته‌اند. گلستانی در این تحقیق سعی کرده است که از دو منظر دگرگونی اجتماعی را از نظر علامه بررسی کند یکی از منظر تکامل گرایانه و دیگری از منظر اشاعه گرایانه؛ که البته در این تحقیق بر جنبه اجتماعی تغییرات تأکید شده است؛ و تغییر ارزش‌ها را به‌عنوان عاملی برای تحولات اجتماعی مطرح کرده‌اند. این پژوهش به بررسی فرهنگ و تغییر فرهنگی و نیز چگونگی تغییرات فرهنگی و مکانیزم آن پرداخته است.

ملاحظه می‌شود که در میان آثار منتشر شده موجود هیچ یک به بررسی تغییرات فرهنگی از منظر علامه طباطبایی پرداخته‌اند؛ که در این تحقیق سعی می‌شود بر اساس اندیشه علامه که از مبنای فلسفه صدرایی سیراب می‌شود، به تحلیل تغییر فرهنگی پرداخته شود.

ب) آثاری که به بررسی روش‌شناسی اندیشه علامه طباطبایی پرداخته‌اند:

1) روش‌شناسی اندیشه اجتماعی علامه، صادق گلستانی، در این پژوهش به روش‌شناسی و بررسی مبانی هستی‌شناسی و انسان‌شناسی و معرفت‌شناسی اندیشه اجتماعی علامه پرداخته است.

2) روش‌شناسی اندیشه اجتماعی دورکیم، وینچ و علامه طباطبایی، قاسم ابراهیمی پور. در این تحقیق نیز به مقایسه مبانی هستی‌شناسی، معرفت‌شناسی و انسان‌شناسی اندیشه اجتماعی سه متفکر مذکور پرداخته است و البته ظرفیت‌های اندیشه اجتماعی علامه و ویژگی‌های متمایز اندیشه اجتماعی ایشان در مقایسه با دورکیم و وینچ نیز بیان شده است.

آثاری از این دست روش‌شناسی اندیشه اجتماعی علامه طباطبایی را به طور کلی مورد توجه قرار داده‌اند و نه روش‌شناسی نظریه فرهنگی علامه را.

4-1. اهداف تحقیق

هدف از این تحقیق آن است که با رویکرد روش شناختی بنیادین با توجه به مبانی سه‌گانه معرفتی علامه، ظرفیت‌های اندیشه ایشان را برای تدوین و طراحی یک نظریه تغییر فرهنگی مطرح کنیم و از مفاهیم و مباحث ایشان برای تدوین نظریه تغییر فرهنگی استفاده نماییم.

- تدوین مدل نظری علامه در تبیین تغییرات فرهنگی؛

- تدوین یک نظریه به منظور تبیین و تفسیر پدیده‌های فرهنگی جامعه معاصر ایران.

5-1. سؤالات تحقیق

الف) نظریه تغییر فرهنگی از منظر علامه طباطبایی کدام است؟

ب) نظریه تغییر فرهنگی علامه طباطبایی از چه مبادی معرفتی سیراب می‌شود؟

6-1. روش تحقیق

در این پژوهش روش گردآوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای است و روش تجزیه و تحلیل اطلاعات نیز بنیادی است به صورتی که مبانی خود را از دستگاه نظری علامه اخذ می‌کند و با رویکردی تحلیلی انتقادی به نظریه‌های تغییرات فرهنگی، تلاش می‌کند؛ ابتدا با بررسی اسناد و مدارک و توصیف و تحلیل نظریه‌های فوق، ابعاد، ارکان و مهم‌ترین ویژگی‌های نظریه‌های تغییرات فرهنگی را واکاوی نموده و سپس با استخراج و تدوین مهم‌ترین سؤالاتی که موجب شکل‌گیری نظریه‌های مذکور شده است؛ پاسخ علامه را در این خصوص تبیین نماید.

مفاهیم

7-1. فرهنگ¹

تعاریف مختلفی در مورد فرهنگ وجود دارد اما اکثر جامعه شناسان به این توافق رسیده‌اند که فرهنگ شامل شش عنصر باورها، ارزش‌ها، هنجارها، نمادها و تکنولوژی (به عنوان بعدی مادی) است که در واقع این عناصر شیوه زندگی اعضای آن جامعه را تعیین می‌کند.² که در فصل بعدی به صورت مفصل در مورد فرهنگ بحث خواهد شد.

8-1. سبک زندگی³

اما چیزی که در اینجا اهمیت دارد تفاوت فرهنگ و سبک زندگی است که در این پژوهش مفهوم فرهنگ مد نظر است و نه سبک زندگی لذا لازم است که تفاوت این دو مفهوم را روشن شود. در ادبیات جدید جامعه شناسی فرهنگ و مطالعات فرهنگی، سبک زندگی اساساً امری متفاوت از فرهنگ (البته نه غیرمرتبط با آن) تعریف می‌شود. این تفکیک بیش از هر چیز به سبب نسبتی است که میان مفهوم سبک زندگی با گسترش فردیت و اخلاق فردگرایانه در جامعه جدید برقرار می‌شود. فرهنگ مجموعه منسجمی از ایده‌ها، ارزش‌ها، هنجارها، نمادها و آداب و رسوم است که فرد به واسطه دریافت و تطبیق خود با آنها امکان مشارکت در زندگی اجتماعی را می‌یابد. البته مواجهه فرد با فرهنگ لزوماً منفعلانه نیست. اما در نهایت فرهنگ مقوله‌ای فرافردی و کلان باقی خواهد ماند. در مقابل سبک زندگی در مفهوم جدید آن بیشتر محصولی از انسان فردیت یافته‌ای که آن را خلق می‌کند، قلمداد می‌شود. البته سبک زندگی نیز امری اجتماعی است. به تعبیری می‌توان آن را تابلوی نقاشی «کولاژ» دانست که

1. Culture.

2- حمید عضدانلو، آشنایی با مفاهیم اساسی جامعه‌شناسی، تهران: نشر نی، 1386، ص 448.

3. Life style.

تکه پاره‌های به کار رفته در آن از متن زندگی اجتماعی فراهم می‌آید. اما نهایتاً نوع تلفیق و ترکیب آنها گویی چیزی است که انسان مابعد تجددی فردیت یافته بر حسب ذوق و سلیقه خود آن را می‌سازد. البته این «ساخت» و سلیقه سازنده آن به شدت سیال، متغیر و دلبخواهی است. شاید این اصلی ترین تفاوتی است که مفهوم سبک زندگی با فرهنگ دارد: سبک زندگی مقوله‌ای اساساً سیال، لغزنده و غیرقطعی است. سبک زندگی ریشه در ذائقه و سلیقه دارد.^۱ سبک زندگی در اثر رشد فرهنگ مصرف‌گرایی به شالوده‌ای برای تفاوت‌ها، تمایزها و هویت اجتماعی تبدیل شده است. طی فرآیند مدرن شدن صور به خصوصی از فردیت ایجاد می‌شود که بر حوزه‌های معینی از کنش اجتماعی مثل ذوق و سلیقه، منش و مد و سبک زندگی مبتنی است. امروزه سبک زندگی یعنی چگونه باید زیست؟ و چه کسی باید بود؟ از طریق تصمیم‌های روزمره درباره چگونه رفتار کردن، چه چیزی پوشیدن و چه چیزی مصرف کردن پاسخ داده می‌شود.^۲ مهم ترین ویژگی سبک زندگی عبارت است از: شکل‌گیری آن حول محور گرایش‌ها (تمایلات، ترجیح‌ها) یا آنچه ذوق و سلیقه خوانده شده، می‌باشد. به عبارت دیگر سبک زندگی الگو یا مجموعه‌ای از رفتارها، وضع‌ها و دارایی‌هایی است که ناشی از سلیقه باشد.^۳ درست است که فرهنگ نیز به شیوه‌های زندگی افراد مربوط می‌شود اما مفهوم سبک زندگی مفهومی تمایز از شیوه زندگی است؛ وقتی شیوه‌ی زندگی در مدلی خاص متعین شده و انضمامی می‌گردد و از ایده به تعیین می‌رسد سبک زندگی متولد می‌شود از همین روست که هر شیوه‌ی زندگی می‌تواند ناظر بر چندین مدل و سبک زندگی باشد. در فصل بعدی مفهوم فرهنگ به تفصیل مورد بررسی خواهد گرفت.

1- فاضل قانع حمید، سبک زندگی بر اساس آموزه‌های اسلامی، قم: مرکز پژوهش‌های صدا و سیما، 1392، ص 18.

2- آنتونی گیدنز، پیامدهای مدرنیته، مترجم محسن ثلاثی، تهران: نشر مرکز، 1382، ص 140.

3- محمدسعید مهدوی کنی، دین و سبک زندگی، تهران: دانشگاه امام صادق(ع)، 1387، ص 75.

9-1. تغییر فرهنگی^۱ و تغییر اجتماعی^۲

برای ارائه تعریفی از تغییر فرهنگی لازم است تفاوت آن با تغییر اجتماعی روشن گردد که تفاوت تغییر اجتماعی و فرهنگی را می توان با ارائه تعریفی روشن از مفهوم جامعه و فرهنگ بیان کرد. فرهنگ شیوه زندگی اعضای یک جامعه معین و جامعه به نظام روابط متقابلی اطلاق می شود که افرادی که دارای فرهنگ مشترکی هستند را به همدیگر مربوط می سازد.^۳ تغییرات فرهنگی به ارزش ها و هنجارها و به طور کلی به عناصر درون فرهنگ باز می گردد و تغییرات اجتماعی با ساختارها و نظام روابط متقابل بین افراد و نهادها ارتباط پیدا می کند.^۴ اما با وجود این تفاوت، تغییرات فرهنگی و اجتماعی دارای ارتباط تنگاتنگی هستند و از این جهت است که گاهی متفکرین از واژه تغییرات فرهنگی - اجتماعی استفاده می کنند.

1. Cultural Change.

2. Social Change.

3- گیدنز، پیشین؛ یان رابرتسون، درآمدی بر جامعه، مشهد: آستان قدس رضوی، 1374.

4- مهدی سبحانی نژاد، کاظم، منافی، جامعه شناسی آموزش و پرورش، تهران: نشر یسطرون، 1390؛ بروس کوئن، درآمدی بر

جامعه شناسی، مترجم محسن ثلاثی، تهران: نشر توتیا، 1384.